

PANDÉMIA AKO TEST SOCIÁLNEJ POLITIKY

RASTISLAV TÓTH

THE PANDEMIC AS A TEST OF SOCIAL POLICY

ABSTRAKT

Príspevok prináša odpovede na otázku o teste sociálnej politiky pandémiou. Išlo o zložitý jav, ktorý prichádza náhle a spravidla zasahuje celú populáciu, aj s celou spoločenskou infraštruktúrou. Problém na riešený z niekoľkých hľadísk – jednak z hľadiska sociálnych vied, politických vied, ale aj z hľadiska humanizmu, ktorý by mal dominovať pri riešení každého spoločenského problému. Sociálne vedy poskytli náhľad na sociálnu štruktúru, rozdiely v očakávaní rôznych sociálnych vrstiev, kým politické vedy poskytli východisko v určení podstaty a možností riadiacich štruktúr štátu, aj EÚ. Ide o efektívne využívanie nástrojov moci pri zachovávaní podstaty demokracie. Humanizmus je vždy potrebný z jednoduchého dôvodu: ide o ľudí, ich osudy a šance na prežitie. *IMPLIKÁCIE PRE SOCIÁLNU PRÁCU*: potrebné je zamerať sa na dve úlohy: vytvoriť pracoviská s anticipačnou orientáciou a tiež s analytickými vlastnosťami v období podobných kríz. Reagovať až na existujúci stav je hazardovaním so životmi ľudí.

Kľúčové slová

pandémia, sociálna politika, etika, chudoba, krízové riadenie, civilizácia, humanizmus

ABSTRACT

The paper provides answers to the question about the test of social policy by the pandemic. It was a complex phenomenon that comes suddenly and usually affects the entire population, including the entire social infrastructure. A problem to be solved from several points of view - both from the point of view of social sciences and political sciences, but also from the point of view of humanism, which should dominate the solution of every social problem. The social sciences provided an insight into the social structure, the differences in the expectations of different social strata, while the political sciences provided a starting point in determining the nature and possibilities of the

governing structures of the state and the EU. It is about the effective use of the tools of power while preserving the essence of democracy. Humanism is always necessary for a simple reason: it is about people, their destinies and chances of survival. *SOCIAL WORK IMPLICATIONS*: it is necessary to focus on two tasks: to create workplaces with an anticipatory orientation and also with analytical qualities in times of similar crises. Reacting only to the existing situation is gambling with people's lives.

Keywords

pandemic, social policy, ethics, poverty, crisis management, civilization, humanism

ÚVOD

Pandémia je pre našu populáciu novou skúsenosťou, no Európa už zažila viac a ešte komplikovanejších pandémií. Veľkou bola pandémia čierneho moru, ktorá zdecimovala európske obyvateľstvo na polovicu v 14. storočí. Počet obetí je tvorený odhadom, pretože presná štatistika v tej dobe neexistovala. Niekoľko storočí bol pokoj, ktorý bol narušený až po prvej svetovej vojne, kedy Európu zasiahla pandémia španielskej chrípky – opäť máme iba odhad obetí, asi 20 miliónov ľudí zomrelo na starom kontinente. Niektoré odhady sú ešte vyššie, hovoria, že to mohlo byť aj dvojnásobok a na celom svete do 100 miliónov obetí. Súčasný svet bol konfrontovaný s pandémiou „covidu“, ktorý zatiaľ vyvrcholil pred rokom, no pomaly sa vracia, hoci v miernejšej forme.

V prvých dvoch spomenutých prípadoch štáty neboli pripravené na žiadnu pandémiu, navyše v stredoveku bola sociálna politika iba dobrovoľnou aktivitou, no a po svetovej vojne štáty mali hlavnú starosť v revitalizácii vlastných funkcií. Ani medicína nemala charakter rýchlej pomoci postihnutým a už vôbec nebola orientovaná na prevenciu. No a sociálna politika ako vedecký odbor bola v stave svojho zrodu.

Krízový manažment

V súčasnosti by mal byť štát schopný chrániť vlastné obyvateľstvo pred akýmkoľvek ohrozením. V praxi sme videli, že Európska únia sa po príchode „covidu“ prebúdzala k nejakej aktivite niekoľko mesiacov, jednotlivé európske štáty niekoľko týždňov, pričom sa vláda na Slovensku zbavovala zodpovednosti vytváraním krízových štábov odborníkov, ktorým protiústavne prenechávala rozhodovanie o živote obyvateľov (zákazy a príkazy). „Odborníci sú samozrejme nenahraditeľní. Nemôžu však vládnuť, pretože im odborné

znalosti obmedzujú uhol pohľadu.“ (Friedman, 2020. s. 174) Inak povedané, špecialisti na vírusy nevnímajú sociálne, ani ekonomické súvislosti s vlastnými rozhodnutiami.

Iní autori vidia rozdiel medzi vzdelanosťou a múdrosťou, teda schopnosťou porozumieť ľuďom. V časoch pandémie bolo potrebné pochopiť sociálne rozdiely medzi obyvateľstvom a z nich vyplývajúce potreby na prežitie. Krízové skupiny odborníkov nemôžu niesť politickú zodpovednosť za svoje rozhodnutia, tie zostávajú na vláde. Ale aj odborné znalosti sa musia dopĺňať o ďalšie odborné znalosti najmä z oblasti ekonómie, psychológie, ale aj medzinárodných vzťahov, pretože pandémia zasiahla celý svet, hoci v rôznej miere. Pritom je tu aj základný potrebný uhol pohľadu: nejde o zákazníka, pacienta, či voliča, ale o človeka. V celej dobe covidu chýbal psychologický pohľad na spoločnosť a všetky jeho komponenty – všetky sú zložené z ľudí. No a ešte jeden faktor znemožňuje expertom, aby boli neutrálni – každý vedecký výskum je niekým platený, do farmakologického výskumu často vstupujú farmaceutické koncerny, ktoré majú materiálny záujem na konkrétnych opatreniach vlád, takže aj výskumníci musia rátať s „povinným smerovaním“ postojov. Toto bolo zreteľné aj pri výbere hlavných dodávateľov látok proti covidu. Nielen bruselské centrum Európskej únie, ale aj slovenskí experti veľmi ochotne schvaľovali určitý produkt a veľmi dôkladne (dlho) posudzovali iné produkty. To všetko na úkor občanov a možno aj štátneho rozpočtu. (Bělohradský, 2021. s. 64)

Potrebné je pripomenúť, že vláda je vlastne krízovým manažmentom, ktorý má zasahovať v prípade ohrozenia života spoločnosti, inak by mala iba uľahčovať život občanov a ich združení. Okrem dvoch spomenutých pandémieí (stredoveká morová epidémia a povojnová epidémia španielskej chrípky) možno pripomenúť aj morovú ranu spomenutú v Biblii. Všetky tieto pandémie museli riešiť panovníci, prípadne vlády – to boli dobové krízové štáby. Podobne aj v čase ohrozenia Veľkej Británie hitlerovským Nemeckom premiér W. Churchill zintenzívnil prácu kabinetu a vo funkcii krízového štábu ochránil krajinu, aj obyvateľov.

V prípade pandémie môžeme sociálnu politiku rozložiť do niekoľkých častí: medicínskej, sociálnej ochrany, školskej, ekonomickej a duchovnej. Pandémia sa k Európe približovala z Číny, takže síce nebola známa jej podstata, ale dôsledky boli viditeľné. Z toho vyplývala povinnosť pripraviť formy prevencie pred zásahom a jeho dôsledkami. Žiadna forma prevencie však nebola pripravená.

Samotný príchod pandémie sprevádzalo chaotické reagovanie na jej prejavy. Medicínska časť spočívala najmä na ochote zdravotníkov uskutočňovať svoje humánne poslanie a veriť sľubom o odmenení ich práce. Ochranné prostriedky pripomínali archaické spred storočia. Spoliehanie sa na záchrannú činnosť krízových štábov sa ocitlo v rovine utópie, pretože nastalo živelné prikazovanie a zakazovanie pre občanov – ide o ochranné prostriedky, ktoré neboli v obchodoch a tak si ľudia šili atrapy doma, zákazy vychádzania a príkazy časov návštev potravinových obchodov, návštev lekárov a pod. Podobne vláda očakávala od sociálnych pracovníkov nadmerné aktivity, tiež s prísľubom odmenenia.

Zdravotníci, aj sociálni pracovníci svojou obetavosťou nahradzovali bezradnosť vlády.

Čo mala politická sféra urobiť na začiatku a počas priebehu pandémie? Toto je potrebné vysvetliť, pretože sa nebezpečenstvo pre Európu neskončilo a nadobúda rozmanitú formu a príčiny – no dôsledky môžu byť ešte katastrofálnejšie v oblasti sociálnej, ľudskej, ekonomickej a v konečnom dôsledku aj politickej.

V prvom rade sa politická sféra musí bezvýhradne oprieť o celé inštitúcie odborníkov, nie o vybraných a zrejme politicky preverených jednotlivcov. Teda treba začať Európskou úniou: na tejto úrovni mali byť predovšetkým k centru pritiažené výskumné medicínske inštitúcie a pritiažené aj farmaceutické podnikateľské subjekty. Malo nastať zadanie pre výskum, aj následnú výrobu ochranných prostriedkov, vrátane liečiv. Časť eurofondov mala byť presmerovaná na výskum všetkých súvislostí prichádzajúcej pandémie. Európska komisia sa mala premeniť na aktuálny krízový štáb a Európsky parlament mal kontrolovať jeho činnosť.

Mala byť vytvorená platforma pre bezprostrednú komunikáciu sociálnych inštitúcií celej Európskej únie, kde by sa stretávali poznatky z poskytovania rôznych foriem starostlivosti o ľudí.

Politická sféra tradične a vytrvalo obchádza potenciál nachádzajúci sa vo vedách, najmä humanitných. Pritom práve sociologické a psychologické inštitúcie mali byť zdrojmi pre nachádzanie politických riešení. Tieto inštitúcie majú ambície slúžiť rozvoju celej spoločnosti a teda jednak ľuďom, ale aj riadiacim častiam štátu.

V období pandémie sa ešte viac vzdialili od seba jednotlivé časti spoločnosti, ale aj časti v európskom spoločenstve. Elita rozhodovala a občania v podstate bez reptania vykonávali príkazy a zákazy. „Jednou z nejúžasnejších skutočností, pokiaľ ide o triedni rozdelení, je ta,

že to elitě prochází. Samozřejmě, že v historii proběhla povstání a revoluce, ale člověk se diví, že se nedějí pořádky. Lidé běžně přijímají systematickou nerovnost, která trvá přes jejich odpor; mají tendenci přijímat třídní rozdělení jako přirozené, což pouze dokazuje, že mu vůbec nerozumí.“ (Murphy, 2001. s.158) Neodborné rozhodovanie navodzovalo otázku: čím sú politici motivovaní? Ukázal sa ohromný vplyv farmaceutických koncernov na rozhodovanie politikov. Trochu menší, no veľký vplyv ukázali aj dovozcovia ochranných prostriedkov a vznikol paradox – v čase príchodu pandémie stačili jednoduché prostriedky na prekrytie úst a nosa zhotovené z papiera, prípadne aj doma na šijacom stroji. Keď pandémie ustupovala, tak už výrobcovia dokázali produkovať nové ochranné prostriedky vo veľkom a tak doteraz musia byť používané tie výkonnejšie a papierové zásoby možno zahodiť.

Prečo je tomu tak? Naša civilizácia pozná dva spôsoby zmien – jedny sa uskutočňujú násilnými metódami, iné pokojnou formou. Aktuálna kultúra preferuje odmietanie otvoreného násillia, fixuje stabilitu ako nepripustenie zmeny. No a podstata problému spočíva v dlhodobej kríze kultúry, ktorá trvá celé storočie. „Kultúra je celistvý systém významů, hodnot a spoločenských norem, ktorými sa rídí členové danej spoločnosti a ktoré prostredníctvom socializácie predávajú ďalším generáciám.“ (Murphy, 2001. s. 32) Medzigeneračná komunikácia zlyháva, médiá a politické elity vytvárajú novú podstatu kultúry, v ktorej sa už tradičné hodnoty nenachádzajú v centre, ale na okraji. Pri akceptovaní tradičných hodnôt, napríklad úlohy rodiny, rodu, etnika, regiónu by boj s pandemiou bol efektívnejší a pozitívne výsledky by sa prejavili skôr.

Etika v čase pandémie

Tu môžeme pripomenúť, že pandémie mala a má celosvetový charakter, to znamená, že je potrebný aj nejaký celosvetový prístup k nej. Tu sa dotýkame otázky globalizácie a svetového étosu. „Nebude nový svetový rád bez nového svetového étosu, bez globálneho či planetárneho étosu navzdory všem dogmatickým rozdiľom. ... Globálny étos, svetový étos není nic jiného než nutné minimum společných humánních hodnot, měřítek a základních postojů.“ (Küng 2000, s. 121-122). Pri obstarávaní dezinfekčných prostriedkov, ale najmä vakcín sa ukázal pretrvávajúci ideologický atavizmus – existujú dobré a nedobré vakcíny podľa miesta výroby. Opäť sa osudy ľuďi ocitli na vedľajšej koľaji a uprednostnili sa iné kritériá ekonomickej a politickej až ideologickej povahy.

Akou etikou sa treba riadiť pri boji s pandemiou? Toto je zásadná otázka a odpoveď bude vlastne kritériom pre posudzovanie výkonnosti štátu, ale aj iných organizácií, či jednotlivcov

v zložitých časoch. V prvom rade je to humanizmus (jednoducho – ľudskosť), zároveň aj sociálny cit a vedomie zodpovednosti za osudy ľudí. Niekedy sa vyčleňuje ekonomika ako samostatné kritérium, pripomínam, že ekonomika je tiež ľudskou činnosťou a preto ju nemožno oddeľovať od potreby humanizmu. Najlepšie sa to demonštruje na otázke vojny. Pre niektorých analytikov ide o stret techniky a stratégie útokov a obrany, iní vidia osudy ľudí (vojakov, aj nevojakov). Bez ľudí by žiadna vojna nemohla existovať.

Takže aj pandémiu musíme posudzovať cez osudy ľudí. Obyvateľstvo v tomto prípade nedelíme na sociálne komponenty, ale na chorých, ohrozených a zdravých. Potrebné je riadiť sa tiež starým prístupom z Platónových čias: chrániť treba chudobných, bohatí si poradia aj sami. To je ale sekundárne kritérium pre činnosť. Vlády sa rozhodli, že najohrozenejšími skupinami sú starí ľudia a tak ich nejako „usmerňovali“, čo sa prejavovalo v zákazoch a príkazoch týkajúcich sa pohybu vonku a nákupov v obchodoch. Vyhradenie času pre tzv. seniorov nevyhnutne nahnevalo ostatných občanov, ktorí si tiež chceli ísť nakúpiť ráno, zároveň aj tých starších ľudí, ktorí nie sú zvyknutí vstávať skoro ráno, aby museli ísť do obchodu.

Chorí mladší ľudia sa ocitli v nejakom vákuu. Experti združení v krízových štáboch narábali s občanmi ako z nemysliacimi kockami, čím nahnevali občanov, ale aj analytikov, ktorí tiež upozorňovali na kontradikcie týchto rozhodnutí, za ktoré navyše vláda nechcela niesť zodpovednosť. Dôležité je pochopiť upozornenie Jareda Diamonda: „Identifikujem štyri skupiny problémov, ktoré môžu byť potenciálnou hrozbou pre celý svet. V zostupnom poradí podľa toho, aké sú viditeľné. Ale nie, pokiaľ ide o ich dôležitosť, sú to: odpálenie jadrových zbraní, globálna klimatická zmena, vyčerpanie globálnych zdrojov a globálna nerovnosť životnej úrovne. Nieкто by mohol tento výpočet rozšíriť o iné problémy, ako je napríklad islamský fundamentalizmus, vypuknutie infekčných chorôb, kolízia s asteroidom či masové biologické vymieranie.“ (Jared Diamond 2019. s. 337). Ide o to, že existuje celý rad ohrození ľudstva, nemožno ignorovať niektoré ataky kvôli iným, nemožno pripustiť odsúvanie niektorých kvôli skupinovým záujmom mocenských elít. Spomenuté hrozby sa môžu prejaviť samostatne, ale aj v rôznych kombináciách. Napríklad kvôli vojne v tesnom susedstve politici nesmú odsúvať otázku pandémie ako vyriešenú, či sekundárnu. Pritom práve nejaká forma pandémie môže spôsobiť masové vymieranie, tak ako to bolo po prvej svetovej vojne.

Pandémia na jednej strane zablokovala migráciu, no vojna ju zase akcelerovala, rovnako ako hrozba hladomoru v centrálnej Afrike, či na Cejlóne, Afganistane apod. Takže sa môže dostaviť kumulatívny negatívny efekt – môžu prichádzať rôzne nakazení ľudia, prípadne s oslabenou imunitou, takže sa nevedomky stanú šíriteľmi nákazy.

Problematika chudoby

Tu sa dotýkame svetového sociálneho a ekonomického problému – rozdelenia sveta na bohaté a chudobné regióny a krajiny. V chudobných krajinách bol boj s pandémiou limitovaný vlastnými materiálnymi prostriedkami, prípadne darmi zo zahraničia, tie však začali prichádzať až po dlhšom čase. Svetová chudoba je teda nielen hrozbou svetovému sociálnemu poriadku, ale aj ochrane zdravia. V chudobných krajinách bol príchod pandémie menší ako v bohatých. „Pandemie by měla být hodne rovnostářská. Infekční nemoci jsou přece slepé a národnost, rasu, třídu a přesvědčení rozeznat nedokážou. (Zakaria, 2021. s. 162) Fareed Zakaria sa aj pokúsil zodpovedať na otázku prečo to tak bolo: „Spíš se však zdá, že rozvojový svět byl epidemie v počátečních měsících ušetřen proto, že je turisticky i obchodně méně propojen s jejími počátečními ohnisky. Z Číny se virus do Evropy a Ameriky šířil proto, že právě tam a nebo odtamtud lidé cestovali. (c.d.: 166) Navyše v chudobných krajinách neboli prostriedky na masové testovanie obyvateľstva, čo j u nomádov úplne vylúčené, a tak informácie o nízkom zásahu pandémie môžu byť neúplné a teda skreslené.

Zároveň sa však ukázalo neakceptovateľne veľké rozťahnutie ekonomických nožníc vo svetovom meradle, kde chudobné krajiny si vôbec nevedia poradiť s pandemickými stavmi, ani lokálnymi infekčnými atakmi. „Zatím se ovšem zdá, že se vyspělí a zaostali, bohatí a chudí nijak nesbližují. Optimističtí žongléři s čísly poukazují na celkovou minikonvergenci, radí však Asii mezi chudé, a tento optický klam vyplývá pouze ze zvláštního úspěchu východní Asie. Afrika a Blízký východ stále ještě nikam nesměřují. Latinská Amerika odvádí smíšenou práci, smíšenou z hlediska času a prostoru.“ (Landes, 2004. s. 498) Tu úplne zlyhali medzinárodné organizácie, ktoré majú boj s chudobou a nemocami v náplni činnosti: Svetová zdravotnícka organizácia a Organizácia spojených národov. Tá prvá zrejme vo veľkom podlieha rôznym vplyvným farmaceutickým koncernom, takže sa riadi kritériom zisku a druhá menovaná zase je dlhodobo nízko funkčná, dokáže viacej diskutovať, ako konať. Takže sa ukázala potreba zásadnej rekonštrukcie obidvoch organizácií, pričom je potrebné dávať pozor, aby sa neocitli pod zásadným vplyvom žiadnej veľmoci. Ponechávať boj s pandémiami na jednotlivé štáty ich v podstate

rozdeľuje ma životaschopné a neživotaschopné, teda predurčené k zániku, alebo vzdania sa svojbytnosti.

Pandémia trochu nenápadne odokryla problém chudoby: v rámci jednotlivých štátov, európskeho priestoru, ale aj celého sveta. Už sme spomenuli, že časť občanov, ako aj podnikov nemala dostatočné zásoby na prekonanie vážnych obmedzení počas covidu. Povedali sme, že určitú mieru zodpovednosti nesú médiá a finančné inštitúcie, ktoré ponúkali sen: pôžičky mali vyriešiť všetky problémy súčasnosti a naštartovať skvelú budúcnosť. No okrem ľudí a inštitúcií, ktoré akceptovali takéto ponuky v štáte žijú aj ľudia, ktorí nemajú dostatok prostriedkov na vytváranie zásob pre krízové stavy.

Pandémia odhalila iný aspekt svetovej chudoby: chudobné krajiny nie sú schopné vlastnými prostriedkami chrániť svoje obyvateľstvo pred rôznymi pohromami. Ide o prírodné katastrofy, občianske vojny, rôzne druhy pandémie apod. Keďže nemajú prostriedky na rozvoj, nemajú ani dodatočné prostriedky na boj s podobným ohrozením. Pritom by práve tam mali byť zriadené výskumné stanice, skúmajúce pôvod a priebeh ochorení a pod záštitou farmaceutických koncernov aj hľadanie účinných protilátok. No a bohaté krajiny by sa nemali realizovať v rôznych vojnách, ale v kriticky ohrozených regiónoch sveta.

Vlády dotknutých krajín reagujú na príchod migrantov veľmi jednoducho – potrebné je dať im najesť a prípadne aj nejaké obydlie. Nikde neskúmajú zdravotný stav prichádzajúcich, pritom práve v krajinách migračného pôvodu je covid stále nezlikvidovaný. Od začiatku pandémie covidu prišlo do krajín Európskej únie niekoľko miliónov ľudí bez zdravotníckej kontroly. Európska únia aj v tomto prípade ukázala neschopnosť chrániť teritórium a ľudí žijúcich na ňom. No ani jednotlivé vlády sa nestarajú o zdravotný stav prichádzajúcich ľudí, inak povedané chýba komplexná sociálna politika.

Vláda v čase pandémie

Venujme sa školstvu. Na masívne šírenie nákazy covidu reagovali viaceré vlády (aj vláda Slovenskej republiky) zatvorením škôl a zahájením tzv. on-line vyučovania. Určite išlo o potrebné rozhodnutie, ktoré obmedzilo styk ľudí. Zároveň však znížilo intenzitu vzdelávania ale aj sociálnu interaktivitu detí. Pritom práve deti potrebujú rozvíjať sociálny kontext svojej existencie. V podnikoch, aj v školách sa formujú sociálne vzťahy, pri deťoch ide o prvotné sociálne návyky.

Po výraznom utlmení nákazy bolo potrebné zintenzívniť vzdelávaciu, aj sociálnu činnosť medzi deťmi. Domnievam sa, že bolo možné mierne zredukovať rozsah letných prázdnin

a predĺžiť školský rok. To sa týka všetkých stupňov vzdelávacieho systému. Tvrdé zotrúvanie na dĺžke školských prázdnin, ako aj na neskoršom začiatku vyučovania na vysokých školách (až v druhej polovici septembra) je hazardom so vzdelaním celej populácie – odráža sa na menšej pripravenosti k maturitám, záverečným skúškam a napokon v miere kultivovanosti národa.

Pandémia ukázala mieru pripravenosti štátu, ale aj ekonomických subjektov na krízové javy. Teda skôr ide o malú pripravenosť. V podstate by štáty už mali prestať žiť na dlh, mali by smerovať k vyrovnaným rozpočtom a vytvárať určité zásoby. Nepříjemne veľa podnikateľov nedokázalo prežiť „covidovú pascu“ a ukončilo svoju činnosť, pretože si nevytvárali žiadne zásoby a tak nemali ako bez pomoci štátu prežiť. Niekoľko desaťročí médiá vyzývajú jednotlivcov, aj podnikateľov, aby si požičiavali peniaze – na lepší život, alebo na podnikanie. Keď nastane kríza tak majú dlhy, no nemajú zásoby a očakávajú, že to štát vyrieši za nich.

Štát pomáhal chaoticky, bez hlbšieho uváženia a urobenia analýz potrieb, možností a užitočnosti. Konal pod nátlakom rôznych častí podnikateľskej sféry. Aj tu sa ukázala neefektívnosť vytvorenia tzv. krízových štábov, ktoré nereagovali na ekonomické súvislosti vlastných rozhodnutí a vlády nedokázali v tom urobiť poriadok. Pri nízkych podnikových zásobách sa ekonomika v podstate zastavila. Pandémia ukázala nepripravenosť niektorých podnikateľov na vlastné podnikanie. Tento problém sa ukazuje opäť v aktuálnej energetickej kríze, ale to je už iná téma.

Ekonomika ako celok nie je pripravená na krízové stavy, pretože aj štát sa neustále viac zadlžuje. Pritom sa zadlžuje aj celá Európska únia, takže akékoľvek riešenie, či stabilizácia ekonomiky si vyžaduje ďalšie pôžičky – no tie bude potrebné raz aj splatiť. Zdá sa, že Európska komisia chce pritiahnúť členské štáty a udržať ich v EÚ pomocou rozdávaní virtuálnych finančných prostriedkov. Získať prostriedky z eurofondov je určite veľmi príjemné, no nikto sa nepýta odkiaľ sa vzali tieto finančné prostriedky a aké sú konsekvencie ich používania, aj splácania.

Sociálna politika má jednu menej zviditeľňovanú, no principiálne dôležitú oblasť, ktorou je duchovná sféra. Každá kríza, vrátane pandémie, sa dá prekonať najmä vtedy, ak sa duchovná sféra veľmi nenaruší. Do istej miery sa naruší, veď kríza je zásadne všeobsiahla. No musia byť udržané základné hodnoty komunity. Politici radi zdôrazňujú, že ide najmä o politické slobody a princípy, ako napríklad demokracia a abstraktná sloboda. Základnou jednotkou

spoločnosti však nie je ľud (demos), ale rodina. Odvodenou jednotkou je etnos, ktorý je zase základom pre vznik demosu.

Duchovná sféra má dve základné zložky: jednou je étos, druhou intelektuálny rozvoj. Prvá zložka je pomerne stabilná, druhá sa permanentne vyvíja. Obidve časti boli podrobené tvrdej skúške práve pandemiou. Kým prvá časť v podstate obstála skúšku, druhá sa ukázala nepripravená na záťažový test. No aj étos testoval obyvateľstvo, podnikateľov, organizácie a štát. V podstate obstáli, no ukázali sa vážne medzery, mohli by sme ich nazvať kultúrno-organizačnými medzerami. Podstatou týchto medzier je už spomenutá nepripravenosť organizácií na krízy, na druhej strane občania (ľudia) ukázali podstatne viac duchovnej zrelosti a svojimi aktivitami vyplňali kultúrno-organizačné medzery organizácií a štátu.

Pandémia ukázala potrebu vytvorenia širšieho étosu, v prvom rade pre prežitie Európskej únie, ale aj pre spolunažívanie celého sveta. „Globální étos není nová ideologie či superstruktura; nemá učinit nadbytečným specifický étos různých náboženství a filosofí; není to tedy náhražka za Tóru, Horské kázání, Korán, Bhagavadgítu, Buddhovy řeči nebo Konfuciovy Rozpravy. Jeden světový étos neznamena jednu jedinou světovou kulturu a už vůbec ne jedno jedině světově náboženství. Řečeno pozitivně: Globální étos, světový étos není nic jiného než nutné minimum společných humánních hodnot, měřítek a základních postojů.“ (Küng, 2000. s. 121-122) Zatiaľ existujú iba náznaky svetového étosu, ktoré umožnili zvládnuť pandémiu, no práve rozdiely brzdili boj s ňou. Hlavný problém bol v rozmanitosti prístupov rôznych politikov k pandémii. Väčšinou chápali pandémiu skutočne ako obdobu nejakej chrípky, ktorá po čase zmizne. Preto sa ňou začali seriózne zaoberať až neskoro. Pritom, ako zdôrazňuje Sutor: „Politika znamená „moudré usilování o obecné dobro.“ (Sutor, 1996. s. 47) No a tu sme pri koreni problému: chýba definícia všeobecného dobra. Každé dobro má svoju sociálnu, kultúrnu, aj ideologickú základňu. No v podstate by stále mal prevažovať humanistický prístup k riešeniu akýchkoľvek kritických, či krízových stavov.

Pandémia covidu rozdelila dve migračné vlny, vlastne tá prvá bola iba utlmená, neskončila, ale v obmedzenej podobe pokračuje aj dnes. No druhá je spôsobená vojnou na Ukrajine, ktorá aktivovala značnú časť ukrajinského obyvateľstva, aby emigrovalo na západ (Poľsko, Slovensko, aj Česko sú na západ od Ukrajiny).

V obidvoch vlnách migrácie sa objavili antihumanistické zdôvodnenia ochoty západných krajín prijímať utečencov: potrebujeme pracovné sily, ale aj omladiť obyvateľstvo. Tento

prístup hraničí s obchodovaním s ľuďmi. Pandémia vypla časť zamestnancov z pracovného pomeru a tu sa naskytla možnosť nahradiť ich lacnejšou pracovnou silou. Navyše sa objavila nová potreba špeciálnej pracovnej sily, vyplývajúcej z príchodu cudzincov, o ktorých sa treba postarať: rozšíriť sociálne služby nielen kvantitatívne, ale aj kvalitatívne. Znamená to poskytnúť imigrantom sociálnu, zdravotnú, ubytovacia, ale aj vzdelávaciu možnosť. Tým sa sociálna politika zásadne mení. Sociálna politika Európskej únie, ako aj jej jednotlivých členských štátov je teda podrobená testom trikrát v pomerne krátkej dobe. Možno povedať, že si politici chceli po ústupe pandémie oddýchnuť, no vojna na Ukrajine ich vyrušila z pocitov spokojnosti.

Stále tu však zostáva nebezpečenstvo z možnosti obchodovania s ľudskými osudmi.

Vlády majú podľa odborníkov na vládnutie iba jednu legitímnu príčinu na vlastnú existenciu: starať sa o blaho obyvateľstva. Takže existencia chudobných skupín obyvateľov je dôsledok chybných politiky vlády.

Čiastočnú rekonštrukciu vlastných chýb urobili vlády tým, že rozšírili sociálnu politiku tak, aby zachytávala sociálne slabé vrstvy obyvateľstva. Nedá sa to urobiť so stopercentným dosahom, ale s pomocou neziskových a cirkevných organizácií to do značnej miery pomohlo. Vlády pochopili, že sociálne slabšie vrstvy obyvateľstva majú menej prostriedkov na upevňovanie svojho zdravia a preto sú náchylnejšie voči ochoreniam rôzneho druhu. Urobili opatrenia voči sociálnym zariadeniam, ktoré zrejme zachránilo mnoho ľudských životov.

Svetová zdravotnícka organizácia je súčasťou Organizácie spojených národov, čo je dobré štrukturálne zaradenie, no súčasne ukazuje na akčnú pomalosť celého systému. Zrejme by sa mali vytvoriť nezávislejšie kontinentálne štruktúry zamerané na špecifické podmienky existencie národných komunit (aj kmeňových spoločenských systémov) a na získavanie odborníkov, ako aj sponzorov na ochranu obyvateľstva. Bez podpory bohatých vrstiev svetového obyvateľstva nie je možné efektívne bojovať s pandémiami na celom svete.

Nové výzvy pre civilizáciu

Dostávame sa k vážnej otázke rozdelenia sveta na civilizácie, národy, štáty a štátne zoskupenia. Krízové situácie vždy plnšie odhalia ich klady a zápory. To sa stalo aj s príchodom pandémie covidu. Hodnotenie sveta podľa foriem vlády úplne zlyhalo, pretože pandémie sa neriadia žiadnou ideológiou, náboženstvom, či formou vládnutia. Podobne, ako

sa vedeli spojiť rôzne orientované štáty v boji proti hitlerovskému nacizmu, potrebné je spájať sa aj v boji s pohromami, ktoré boli možno spôsobené aj ľudskou ľahostajnosťou, či zlým úmyslom.

Euroatlantická civilizácia je už dlhodobejšie ohrozená vnútornou krízou. Ide o to, že jednotlivé národné kultúry sa nechcú podriaďiť jednotnému rozhodovaniu z Bruselu, ktorý zase na seba nabaluje stále nové kompetencie. Pandémia ukázala, že jednotlivé štáty dokážu oslabiť dôsledky pandémie, no nedokážu ju zastaviť. Tu je potrebná celocivilizačná koordinácia. Rovnako by sa mala riešiť pandémia v ostatných civilizáciách. Chýba nejaké centrum, ktoré by malo víziu úspešného väčšieho regiónu, odolného voči rôznym atakom, napríklad pandemického charakteru. Otázka slobody je úzko spätá s národným zdravím. Nemožno hovoriť o národnej slobode, ak sú ľudia vo svojom živote limitovaní obmedzeným zdravím. Zdravie nie je darom, ale charakteristickým znakom úspešnej a zdravej spoločnosti.

Vízia zdravej spoločnosti v sebe zahŕňa zdravú populáciu, ale aj zdravú ekonomiku, politiku, sociálne vzťahy, či duchovnú sféru. „souhlasím, že nejaká realistická vízia budúcnosti chybí všude.“ (Küng, 2000. s.15). Duchovne s európske štáty dosť vyprázdnené, takže starostlivosť o duchovné zdravie pokrívajú. Boj s pandemiou naznačil určité šance na európsku koordináciu, no chýba práve spomenutá vízia. Čo by mala obsahovať v oblasti sociálnej politiky?

Európska únia potrebuje vytvorenie akceptovateľnej vízie sociálne stabilizovanej spoločnosti, v ktorej sa obyvateľstvo nemusí obávať náhlych atakov rôznych kríz. Vidíme, že taký pomerne jednoduchý problém na riešenie, akým je hroziaca energetická kríza robí centru rozhodovania veľký problém. Pritom sa nevariant obmedzenia až zastavenia dodávok plynu z Ruska pripravovali politici už viac ako dva roky.

Na rozdiel od tohto problému je pandémia pomerne rýchlym útokom na rozhodovacie kapacity štátov, aj zoskupení. Podobne, ako by vlády mali byť predovšetkým krízovými manžmentami, tak aj európske centrum v Bruseli by malo mať orientačné predstavy, ako riešiť zdravotné otázky a nastaviť sociálnu politiku tak, aby žiadna časť obyvateľstva nebola vylúčená. No a to je podstata zdravej spoločnosti. Vízia zdravej a prosperujúcej európskej komunity by mala presahovať funkčné obdobie Európskej komisie a mohla by byť vzorom aj pre iné organizácie, napríklad aj OSN na vytvorenie svetového akceptovateľného obrazu budúcnosti. Paradoxom je, že takouto otázkou sa najviac zaoberajú tvorcovia sci-fi filmov

v Hollywoode, kde si možno pozrieť úspešnú spoločnosť budúcnosti, ktorá nemá sociálne ani zdravotné problémy, ekonomika nadobudla nielen celosvetový charakter, ale priamo charakter celej slnečnej sústavy. Viaceré črty sa dajú použiť aj vo vedách o spoločnosti, navyše sú prítlačivé pre publikum a preto ich možno využiť ako uhoľné body vízie.

Dôležitou súčasťou sociálnej politiky je anticipácia vývoja, predovšetkým negatívnych javov. Nimi nie sú iba sociálne nepokoje, ale aj vojny a pandémie. Nemožno anticipovať príchod konkrétnych pandemií, no niektoré znaky majú všetky, alebo skoro všetky spoločné: ohrozujú zdravie obyvateľstva a zastavujú ekonomiku. Preto možno vytvárať zásoby na záchranu ľudí pred pandémiami. Problém s rúškami bol jednoznačne zlyhaním tejto úlohy štátu (aj Európskej únie). Takéto ochranné prostriedky sa používajú pri akýchkoľvek respiračných ochoreniach a preto vytvorenie ich zásob je celkom logickým aktom.

Už niekoľko rokov sa na pôde Európskej únie (ale aj v Spojených štátoch) hovorí o potrebe vyššej miery suverenity pri ochrane zdravia a životov. Pritom skoro 100 percent rúšok bolo dovezených z Číny (a v tomto trende sa pokračuje). Pritom výroba rúšok v masovom meradle by trochu pomohla aj domácej ekonomike a tiež zamestnávaniu ľudí. Ide o jednoduchú technológiu a o výrobu málo náročnú na prevádzkové priestory. Nič sa však v tomto neudialo a asi ani neudeje.

Sociálna politika má viacero úrovní, ktoré sú určované ekonomikou, sociálnym postavením, kultúrnou úrovňou, aj mierou sebavedomia. Iba pripomínam, že časť ľudí sa nedala očkovať dôvodu presvedčenia, že ich v človeku sa vždy vytvárajú agresívne reakcie proti nákazám a teda ich imunitný systém je dostatočne flexibilný a operatívny, aby zabránil ťažšiemu ochoreniu. Tu sa dotýkame zložitejšej fázy demokracie: do akej miery môže štát nariadiť povinnú vakcináciu? Politici sú vo väčšine presvedčení, že zodpovednosť za obyvateľov im dáva túto právomoc. Fundamentálni demokrati to kardinálne popierajú. Túto fázu pandémie sme pomerne efektívne zdravotne prežili.

Ďalšia úroveň sociálnej politiky zasahuje do ekonomiky. Jej úroveň sa v čase pandémie prepadla, čo sa dalo očakávať. Po ústupe pandémie však ekonomika na Slovensku nepokračovala v dovtedajšej línii, ale začala stagnovať, takže sa Slovensko ocitá v horšej trajektórii, ako Rumunsko a Bulharsko. Ide o dôsledok nekonceptnej politiky ochrany práce a podnikania. Už sme spomenuli nedostatočnú pripravenosť obyvateľov, aj podnikateľov na krízové javy v spoločnosti. Tá mali byť v podstatnej miere nahradená štátnou politikou. Tu sa dotýkame vzťahov medzi politikmi, politickými stranami a podnikateľskou sférou,

prípadne jej časťami. Vláda neprevzala úlohu krízového manažmentu, takže sa ocitla v sieti požiadaviek z podnikateľskej sféry, na ktoré reagovala buď impulzívne, alebo podľa známostí. Niektoré podnikateľské subjekty to síce zachránilo, no ekonomika ako celok stagnuje, nerozvíja sa ani po roku od formálneho ukončenia stavu ohrozenia covidom.

Aktuálne postoje vlády sú podmienené vzťahom k záchrane Ukrajiny – a tu sa opäť ukazuje nekoncepčnosť rozhodovania. Ide o najjednoduchšiu výhovorku ospravedlňujúcu ekonomickú stagnáciu pred kritickým pohľadom verejnosti. Tu však totálne zlyhala aj opozícia, ktorá ani raz nepredstavila alternatívu vládných rozhodnutí v čase pandémie, ani po nej – tento stav pretrváva až do dnešných dní.

ZÁVER

Demokracia je politicky založená na možnosti výberu alternatív vládnutia, teda v našom prípade alternatív štruktúry sociálnej politiky, jednoducho povedané: koho a ako ochraňovať. Občania boli vystavení iba jednej ceste: náhodnému hľadaniu opatrení. To však bola zásadná chyba celej Európskej únie, ktorá nenaznačila žiadne východiská, okrem hľadania prostriedkov na finančnú pomoc členským štátom, resp. ich regiónom.

Pandémia akcentuje nebezpečenstvo hlbšieho rozdelenia Európy na krajiny bohatšie a teda schopnejšie riešiť krízové javy a tie chudobnejšie, ktoré musia čakať na pomoc zvonka, či z centra Európskej únie. Jedným z prejavov takéhoto rozdeľovania Európy je kritický stav v zdravotníctve Slovenskej republiky. Zdravotné sestry hromadne odchádzajú do cudziny, lekári dávajú masové výpovede, čo ohrozuje zdravie obyvateľstva, resp. prístup k zdravotnej starostlivosti. Dôvodom sú veľké rozdiely medzi platmi na Slovensku a v cudzine, ale najmä nereseriózny prístup politickej sféry, ktorá najprv sľubuje odmeny a zvýšenie platov zdravotníkom a potom neurobí nič na splnenie sľubov. To je však z jednej strany problém Slovenska (občanov a politických reprezentantov), zároveň aj problém nevyrovnávania ekonomických rozdielov v EÚ.

Preto je nevyhnutné realizovať skutočnú diskusnú formu riadenia, kedy sa nevyhnutne budú zohľadňovať aj názory, potreby a požiadavky chudobnejšej časti spoločnosti. Inak hrozí kríza identity a to znamená aj organizácie. Brexit asi nebol jedinečnou udalosťou. No existujú aj brutálnejšie, či nehumánnejšie metódy tvorby politických zámerov. Mier, humanizmus, blahobyt a zdravie obyvateľstva sú (mali by byť) hlavnými motívmi takéhoto rozhodovania – a to všetko na vedeckom základe.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- BĚLOHRADSKÝ, V. 2021. *Čas pléthokracie*. Praha: 65.pole
- DIAMOND, J. 2019. *Otrasy, Ako národy riešia svoje krízy*. Premedia
- FRIEDMAN, G. 2020. *Bouře před klidem*. Praha: Tomáš Krsek,
- KÜNG, H. 2000. *Světový étos*. Praha: Vyšehrad
- LANDES, D. S. 2004. *Bohatství a bída národů*. Praha: BB/art
- MURPHY, R., F. 2001. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: SLON
- SUTOR, B., 1996, *Politická etika*. Praha: Oikoimeni
- ZAKARIA, F. 2021. *Deset lekcí pro postpandemický svět*. Praha: Prostor

KONTAKT

Prof. PhDr. **Rastislav Tóth**, CSc.

Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce

Univerzita Komenského v Bratislave

O autorovi

Prof. PhDr. Rastislav Tóth, CSc. je známym slovenským politológom, podieľal sa na vytvorení viacerých katedier politológie, aj Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov UMB. Niekoľko rokov pôsobil tiež v českom Kolíne a absolvoval študijné pobyty v Taliansku, Holandsku a USA. Pôsobil ako predseda Úradu pre stratégiu rozvoja spoločnosti, vedy a techniky SR. Z jeho prác uvádzame: *Základy politológie*; *Politologický slovník*; *Chuť moci vo svete*; *Organizačná kultúra*; *Sociálne elity*; *Úvod do regionalizmu*; *Rusko: nová demokracia, alebo nová diktatúra?*; *Bude prvá svetová atómová vojna?*; *Politologický slovník v ČR*. Je členom Katedry sociálnej práce Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde vyučuje predmety: *sociálna politika a politicko-ekonomické aspekty sociálnej práce*.